

VÝZNAM PREZENTÁCIE A INTERPRETÁCIE PAMIATOK V SÚČASNOM SVETE

Ing. arch. Jana Galajdová

Každý kontakt s historiou, ktorý si uvedomujeme, ktorý sme schopný precítiť, v nás oživuje pocit cestovania v čase a priestore. To všetko vďaka fantázie ako fenoménu ľudskej existencie, ktorý tento spôsob cestovania umožňuje. Ako konštatuje Kevin Walsh vo svojej knihe *The Representation of the Past* (s.108): „Cestovanie do vesmíru je vynálezom nášho storočia, cestovanie v čase bolo a je možné vždy, lebo ľudia majú predstavivosť...“ Snáď každý z nás pozná ono mrazenie na chrbte, keď sme si uvedomili vek pozorovanej pamiatky a predstavili si, čoho všetkého bola svedkom, čo sa okolo nej odohralo.

Nie vždy je však pamiatka v takom stave, aby sme, ako bežní pozorovatelia, boli schopní vnímať a precíťovať ju týmto spôsobom. To znamená, že prezentácia jej hodnôt nie je dostatočne čitateľná. Nájsť spôsob, ako ich sčitateľniť, priblížiť dnešnému človeku, aby ho osloviли a podali mu svoje posolstvo, je predmetom interpretácie daných hodnôt.

Problematika prezentácie a interpretácie architektúry nájdenej archeologickým výskumom je predmetom mojej doktorandskej práce, ktorú spracovávam pod vedením Doc. Ing. arch. Anny Schwarczovej na Katedre ochrany a tvorby v pamiatkovom prostredí FA STU v Bratislave. Práve ona sa začala danou problematikou zaoberať z podnetu pamiatkára PhDr. Jiřího Kostku, CSc. Doc. Ing. arch. Anna Schwarczová, ako vedúca odboru výskumu a metodiky ochrany a obnovy pamiatok na Mestskej správe pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody (MSPSOP) v Bratislave, iniciovala a zorganizovala rozpracovanie problematiky prezentácie a interpretácie archeologických nálezov vrátane architektúry nájdenej pri archeologickom výskume v rámci svojho odboru pracovníkmi oddelenia stavebno-historického výskumu a oddelenia archeologického výskumu. Cieľ mojej práce spočíva v nadviazaní na túto jedinečnú prácu a odborné výsledky MSPSOP (Schwarczová, Snopko, Ferus) a jej ďalšie rozpracovanie s ohľadom na súčasné požiadavky a trendy v praxi ochrany a obnovy pamiatok u nás i v zahraničí,

cielene výlučne na nálezy architektúry v archeologických výskumoch. Získanie komplexného pohľadu na danú problematiku predpokladá v rámci potrebných analýz a syntézy dôsledného interdisciplinárnu spoluprácu viacerých profesii.

V uplynulom roku môjho doktoranského štúdia som sa zaoberala prevažne zbieraním dostupných materiálov, ich analýzou a porovnávaním. Okrem už spomínanej práce MSPSOP nie je táto problematika rozpracovaná, preto jediným spôsobom získania ďalších poznatkov a študijných materiálov sú publikované články a popisy s čiastočným hodnotením navrhovaných a realizovaných prezentácií ruinálnej architektúry v rôznych odborných časopisoch (architektúra, stavebno-historické výskumy vrátane archeologických). Väčšina dostupných a doposiaľ mnou preštudovaných materiálov sa zaoberá analýzou súčasného sveta a jeho potrebami vo vzťahu k pamiatkam ako dokladom histórie. Hodnotenie danej problematiky z tohto hľadiska považujem za veľmi významné, lebo pochopenie myslenia a správania sa ľudí je jedným z určujúcich faktorov pri rozhodovaní sa o spôsobe samotnej prezentácie a interpretácie pamiatok. Bez jeho postihnutia je ľahké priblížiť čosi ľuďom tak, aby ich to osloivilo, aby vlastná prezentácia splnila svoj účel. Ako sa teda ľudia pozerajú na svet histórie, svet vlastnej minulosti? Čo pre nich pamiatky znamenajú?

Definícia slova „pamiatka“ bola vypovedaná už mnohokrát. Citované z katalógu výstavy *Archeologické pamiatky a životné prostredie* z roku 1982 (autori: L.. Snopko, V. Ferus): „Pod pojmom pamiatka rozumieme objekt materiálnej i nemateriálnej povahy, vytvorený človekom v historicky vymedzenom prostredí a jeho zmysel musíme hľadať v zmysle ľudského jestvovania. Svet pamiatok potom vytvára koordináty aktuálnej existencie, to v prenesenom slova zmysle popiera pominkutelnosť a lineárnu chronológiu bytia. Základnou vlastnosťou pamiatok je znakovosť, ktorá je kvalitou byť znakom niečoho, pre niekoho a niekde.“ Je teda viac než zrejmé, že pamiatky

majú v reťazci PRÍRODA - ČLOVEK - KULTÚRA VYTVORENÁ ČLOVEKOM NA DANOM ÚZEMÍ svoje nezastupiteľné miesto. Tvoria predovšetkým kultúrne bohatstvo a základ nielen jednotlivých národov, ale celého sveta, ako priestoru ľudskej existencie. Sú súčasťou pamäti celého ľudstva. A dôležitosť pamäte pre našu existenciu v prítomnosti a hlavne pre budúcnosť je nepopierateľná. Jej strata je stratou istoty, kontinuity a integrity, stratou zdroja, z ktorého čerpáme pri vytváraní všetkého nového. Podporovaním existencie pamiatok a "scítateľnením" ich hodnôt podporujeme vlastnú pamäť a samotný zmysel našej existencie. Pamiatky ako pretrvávajúci svedkovia a reprezentanti minulosti „...spájajú minulosť s budúcoucou cez našu prítomnosť...“ (L. Snopko, V. Ferus: *Prezentácia archeologických pamiatok v prostredí súčasného mesta, Projekt č.3/1992, str.13).*

Aká je alebo mala by byť pozícia architekta v tomto procese? Architekt, ako „majster staviteľ“, tvorca a koordinátor skupiny umelcov a remeselníkov“ ako ho definuje grécky význam slova „architekton“, by mal teda v tomto prípade byť koordinátorom skupiny odborníkov spolupodieľajúcich sa na prezentácii pamiatky. On svojou prácou interpretuje kultúrno-historické hodnoty pamiatky do podoby, ktorá ich scítateľní. Interpretácia ako spracovanie vstupných informácií a všetkých zistiteľných hodnôt pamiatky je procesom tvorivým, teda tým, ktorý je „vlastný“ architektovi ako tvorcovi. Okrem všetkých iných faktorov, ktoré ovplyvňujú architekta pri rozhodovaní, je nezanedbateľným aj skutočnosť, komu bude daná prezentácia určená a akou formou budú ľudia, ako jej pozorovatelia a obdivovatelia, na nej participovať. Týmto fenoménom sa vo svojej knihe *THE REPRESENTATION OF THE PAST - museums and heritage in the post-modern world* (Routledge, London, 1991) zaoberal Kevin Walsh. Hľadal odpovede na otázky: čo pre ľudí znamená história a kultúrne dedičstvo, ako „čítajú“ a teda chápú prezentované, čo sa im páči - čo je v súčasnosti populárne, aký je vplyv trhu a peňazí na túto oblasť? Odpovede sú zároveň charakteristikou ľudskej spoločnosti na konci 20. storočia.

Cestovanie, turistika a s tým úzko spojená aj návšteva pamiatok zaznamenali od 19. storočia obrovský rozmach. Byť turistom, cestovateľom sa stalo súčasťou pojmu „byť moderný“. A splniť ľuďom tieto ich túžby po poznávaní pomáha tzv. kultúrny priemysel. V dnešnom

svete - ak hovoríme o rozvinutých krajinách našej éry - „...kde väčšina životne dôležitých potrieb bola uspokojená...“ (K. Walsh - *The Representation of the Past, Routledge, London, 1991*), sa zvýšil dopyt po tzv. službách pre voľný čas. Kultúrne dedičstvo a pamiatky všeobecne sa stali využitiahodným potenciálom. Na jednej strane to prináša výhody v tom, že vzrástol počet investorov ochotných finančne podporiť obnovu pamiatok (zámerne nešpecifikujem ako podporiť a ani akú obnovu). To znamená možnú záchrannu a obnovu týchto objektov. Na druhej strane to však znamená i nebezpečenstvo vyvýjania tlaku investorov na spôsob obnovy a následné využitie objektu ich záujmu. Ved' ich prvoradým cieľom (čest' výnimkám) je čo najrýchlejšie zhodnotiť vynaložené náklady.

A čo tieto isté pamiatky znamenajú pre ľudí ako pozorovateľov - užívateľov? Jednoducho povedané: nostalzia za dávnymi časmi, romantické predstavy a fantázia vo všeobecnosti sú tými, čo sa v ľuďoch prebúdzajú pri vnímaní pamiatok. Na to, aby sa tak stalo, musia sa oboznámiť so základnými informáciami o pamiatke. Tieto fakty majú moc usmerniť ich predstavy a udržať ich v určitých hraniciach pravdivosti a pravdepodobnosti. Ale aj ľuďom treba nechať priestor na využitie vlastnej fantázie, len (!) je nutné správne a objektívnymi vedomosťami ju nasmerovať. Množstvo, pochopiteľnosť a spôsob informovania sú rozhodujúcimi faktormi pre zaujatie pozorovateľov a vyvolanie neopakovateľných zážitkov. Dôraz kladený na pravdivosť sprostredkovaných faktov, skutočností a ich autenticitu, úprimné priznanie našich vstupov a zásahov do predstavovaného objektu nie sú len zásadami slušného správania sa a úcty k minulým generáciám, či vlastnému autorovi, ale aj vyjadrením úcty k samotnému návštevníkovi. Nie je hanbou, ale našou povinnosťou voči nim všetkým priznať, kde sa končia objektívne vedomosti o objekte a kde začínajú dohad. Klamstvo, akokoľvek pekne zabalené do efektnej prezentácie a zdôvodnené záujmom po „zestetizovaní“ nielenže zostane klamstvom, ale môže byť návštevníkmi bez hlbšieho poznania problematiky - teda bežnými návštevníkmi, ktorých je určite drivá väčšina - chápané ako objektívna skutočnosť a pravda! Aké nebezpečné je takéto pochopenie prezentácie (teda ich vlastná interpretácia poskytnutých informácií), to snáď ani ne treba zdôrazňovať. Zámerme skreslené učenie

histórie je neospravedlniteľné! Nech je to v záujme čohokoľvek. Ospravedlňovanie sa tým, že „...trh poskytuje to, čo ľudia chcú, nie je až také pravdivé, ako to na prvý pohľad vyzerá, lebo trh definuje škálu tovarov, z ktorých je pre ľudí možný výber...“ (K.Walsh - *The Representation of the Past*, Routledge, London, 1991).

Popularita niektorých lokalít a ich úspešnosť z hľadiska ziskov z cestovného ruchu nie sú dostatočnými kritériami pre posúdenie kvality prezentácie. Kultúrny priemysel s prvoradým úmysлом ziskovosti zámerne používa osvedčené a všetkým ľuďom dôverne známe výrazy a vyjadrovacie prostriedky z minulosti, aby vytvorili prostredie, ktoré je sice iné, ale ktoré nejakou mierou zostáva dôverne známe, vyvolávajúce pocit istoty a bezpečia. Jednoducho sa snažia uhádnuť, čo chce návštevník vidieť. Toto robí Disneyland, ale i mnoho tzv. atrakcií v oblasti kultúrneho dedičstva. Pri takýchto druhoch prezentácií sa častokrát zabúda na skutočnosť, že prvoradou úlohou je prezentácia samotného originálu - pamiatky. Ved' on je tým najdôležitejším, najhodnotnejším a je primárne aj dôvodom, prečo sa aj „to všetko okolo“ spravilo. Okolie ho má podporovať, chrániť a pomôcť sčitatel'niť a nie zatlačiť do úzadia. Ako to výstižne prirovnaním charakterizoval Ing. arch. A. Fiala, keď citoval Prof. V. Karfíka: „...v Baťovom obchode má kupujúci vidieť topánky a nie podstavec!“

Ako teda pristupovať k tomu, čo chceme prezentovať? Aké máme možnosti? To je ďalšia z časti mojej doktorandskej práce, ktorej by som sa chcela venovať. Rozličnosť niektorých pristupov k obnove, či prezentácii histórie, som mala možnosť spoznať počas účasti na 16. medzinárodnom letnom seminári stredovekej architektúry v mestách Attimis, Faedis (provincia Udine) v Taliansku. Tam sa študenti architektúry, archeológie i dejín umenia z viacerých európskych krajín učia pracovať s historickou architektúrou v torzálnom stave. Už 16 rokov sa každé leto na tri týždne stávajú dva stredoveké hrady a ich okolie miestom na spoznávanie a záchrannu kultúrneho dedičstva po našich predkoch. Je dôležité poznamenať, že garantom seminára je taliansky architekt Dr. Roberto Raccanello, ktorý je zástancom metódy rekonštrukcie a uprednostňuje prácu s tradičnými materiálmi a technológiemi. Okrem samotnej práce pri obnove hradov majú študenti možnosť oboznámiť sa s problematikou obnovy pamiatok i formou predná-

šok účastníkov z jednotlivých krajín. Tým sa dáva možnosť konfrontovať prístupy k danej tematike v rozličných krajinách. Exkurzie organizované usporiadateľmi aspoň jedenkrát týždenne poskytli možnosť spoznať spôsoby a výsledky podobných alebo úplne odlišných pristupov k obnove architektúry v torzálnom stave. Praktická skúsenosť s prácou, materiálmi a technológiami je najlepšou školou pre uvedomenie si hodnoty pamiatky a získanie či upevnenie úcty k histórii. Učastníci takýchto seminárov si zároveň budujú osobitný vzťah k danej lokalite a považujú ju za „svoju“. Radi sa tam i po niekoľkých rokoch vracajú a pokračujú v postupnej obnove hradov. Je to jeden z možných a veľmi záslužných pristupov pri prezentácii kultúrneho dedičstva. Na tomto konkrétnom príklade je možné pozorovať aj spôsob správania sa ľudí k pamiatkam. Spočiatku, kym hrady chátrali zarastené vegetáciou, obyvatelia priľahlej dediny nechceli nič o hradoch, či vlastne zrúcaninách na kopci ani počuť. Neboli ochotní sa o nich ani len rozprávať, nito ešte spolupracovať. Keď však videli ako sa prácou nadšencov „čosi“ na kopci obnovuje, ako sa na to chodia ľudia z iných miest, či dokonca krajín, pozerať, ich vzťah sa k „tej kope kamenia na kopci“ začal meniť. Začali byť zrazu hrdí na „svoje hrady“, ochotne rozprávali o ich histórii a zúčastňovali sa na všetkých akciách súvisiacich s prezentáciou práce na ich obnove. Znovu nadobudli pocit spolupatričnosti so súčasťou ich bezprostredného životného prostredia. A práve vytvorenie podmienok pre vybudovanie vzťahu obyvateľov a návštevníkov k prezentovanej pamiatke je jednou z hlavných úloh či dokonca podmienok úspešnosti architekta - tvorca životného prostredia človeka, ako autora prezentácie danej pamiatky.

Obdobie neustáleho boja človeka s prírodou s cieľom ochrany jeho vlastnej existencie je v súčasnosti dávno prekonané. Viedenská charta hovorí: „...Je charakteristické pre našu dobu, že po prvýkrát v dejinách našej planéty vlastní človek taký potenciál, že by mohol vo svojom boji proti prírode zvíťazíť. Bolo by to však Pyrrhovo víťazstvo...“. Príroda je súčasťou životného prostredia človeka rovnako ako kultúrne prejavy jeho existencie. Preto sa dá tak isto aj o likvidácii kultúry tvrdiť, že jej dôsledkom bude likvidácia ľudstva alebo jeho podstaty. Ved' ničením vlastnej kultúry popierame, urážame a negujeme vlastnú existenciu a teda sami seba. Ako skonštatoval

Walsh: „Ako môže spoločnosť, ktorá samu seba bez prerušenia uráža, ešte dúfať, že bude druhými braná vážne?“!

Výsledky štúdia materiálov a nadobudnuté vedomostí a skúsenosti z pobytu v zahraničí, ktoré som získala za uplynulý rok môjho štúdia sú sice iba parciálnym, ale doplňujúcim a potrebným príspevkom k celkovému spracovaniu témy mojej doktorandskej práce. V spojení s už nadobudnutými vedomosťami o danej problematike a s jej ďalším rozpracovaním budú tvoriť základ jej záverečnej podoby.

Použitá literatúra:

Schwarczová, A.: K metodike ochrany a tvorby v pamiatkovom prostredí, Projekt - revue slovenskej architektúry, č.3/1992, str. 7-9

Schwarczová, A.: Kultúrno-historická topografia a bonita (habilitačná práca), FA STU, Bratislava, 1993

Snopko, L. - Ferus, V. - Dekan, J.: Archeologické pamiatky a životné prostredie - august 1992, katalóg k výstave, Mestská správa pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody, Bratislava, 1992

Snopko, L.: Prezentácia archeologických pamiatok v prostredí súčasného mesta, Projekt - revue slovenskej architektúry, 3/1992, s.12 - 13

Šaling, S., Ivanová-Šalingová, M., Maníková, Z.: Veľký slovník cudzích slov, SAMO - AAMM, Veľký Šariš, 1997

Škadraba, J.: Polemika na téma pôvodnosť, Architekt 19, 1998, s.18-19 Anketa Autenticita pamätky, Architekt 19, 1998, s. 20-26

Walsh, K.: The Representation of the Past - museums and heritage in the post-modern world, Routledge, London, 1991